

פרויקט בן-יהודה זקוק לעזרתכם. לחצו כאן לפרטים.

ספרי לנו מה שגוי

דואל:

זכרו שאין משמעות למספרי שורה או עמוד בטקסט רציף באינטרנט. אנא ציינו מספר פסקה, ו/או העתיקו כמה מלים סביב כל שגיאה, כדי להקל עלינו למצוא את הטעון תיקון.

רשימת הגהות:

נודיע לך בדואל כשנעיין בהגהות ונתקן את הטקסט.

שלח

נשמע לשמוע מה אהבת

דואל:

ההמלצה שלך:

(אנו מפרסמים המלצות ביומן הרשת שלנו)

[YouTube](#) - פרויקט בן-יהודה: [בפייסבוק](#) | [ב](#)

[יומן הרשת של פרויקט בן-יהודה](#)

שלח

זכרונות קוטיק – פרק שבעה-עשר

[לתוכן הענינים](#)

פרק שבעה-עשר

עוד מלמדים - ר' אפרים המלמד - אהבתנו לר'
אפרים - הבגדים של פעם - סוג חדש של מעשיות -
גירוש הרבנים

מבייננוש-לייב המלמד, שאצלו כמעט שלא התקדמתי ורק דרכתי במקום,

עברתי לידיו של דוד העיוור, שהיה עיוור בעין אחת. הוא היה ה'רוצח' השני, כמו דוד המדובלל.^[1] עמו למדתי שלושה "זמנים" והתקדמתי מאוד בלימודי. הוא עצמו היה למדן גדול ולימד ביסודיות. בזכותו יצא שמי לתהילה ונתפרסמתי כתלמיד טוב.

ממנו המשכתי לדודי, ר' אפרים, תלמיד חכם מופלג, שידע לכתוב עברית משובחת. בעסקים לא התמזל מזלו. הוא לא התאים לפריצים, משום שלא ידע להחניף להם, ועל כן נשאר עני. סבא, אהרן-לייזר, תמך בו, אבל כמה רחוק יכול אדם להגיע ממתנת בשר ודם? בנוסף היו לו חמש בנות בוגרות, והוא נאלץ, כמו כל הקבצנים, להיות מלמד. עם זאת, הוא היה מן המלמדים הטובים ביותר. היינו ארבעה שלמדו אצלו ונחשבנו לטובים בעיר. בשני "זמנים" למדתי אצלו את מסכת חולין עם "תוספות" ומהרש"א ועם כל המפרשים והפוסקים - "מגן אברהם"^[2] ו"שיטה מקובצת".^[3]

בכל תקופת לימודי ב'חדרים", לא נהניתי בשום מקום כמו אצל הדוד אפרים. קודם כול, הוא לימד את הגמרא בצורה מובנת. כשלא יכולנו בשום אופן לתפוס את הפלפולים הגדולים ואת השיטות השונות, הוא הסביר לנו הכול בסבלנות ובמילים פשוטות וברורות. מעולם לא גילה סימני כעס. הוא השתדל להסביר לנו את הסוגיה בשפה ברורה, בהשוואות ובמשלים. הלימוד אתו היה מתוק ונעים. כאשר עייפנו כהוגן מלימוד הגמרא והפוסקים, היינו נחים ומשתעשעים עמו בהוויות העולם.

הוא קרא הרבה והיה בקי בחוכמת הטבע. לפעמים גם קרא ספר ברוסית, אבל אישתו, שהיתה, במחילה מכבודכם, יהודייה טיפשה מאוד, שמה מכשולים בדרכו. בעצם הוא בכלל לא פחד ממנה, הוא רק פחד מטיפשותה. אם ראתה אצל בעלה, ר' אפרים, משהו שלא מצא חן בעיניה, מיד סיפרה לכל בני המשפחה ולכל הנשים. וכיוון שאז נחשבה קריאת ספר ברוסית למין פשע, הוא העדיף להימנע מכך. אבל יחסית לזמנו הוא ידע הרבה. בזמן שנחנו מלימודי הגמרא הוא היה מסביר לנו כל מיני דברים מדעיים, ולעתים סיפר מעשיות על דורות עברו, אבל רק מעשיות אמיתיות ונכונות.

בעד "זמן" אחד קיבל אפרים תשעים רובל מארבעה תלמידים: עבור שניים שולמו עשרים רובל לכל אחד, ועבורי ועבור ישראל - חמישים רובל. זה לא הספיק, כמובן, והוא נשאר עני ואביון. תמיד התלונן באוזנינו על יוקר המחיה בימינו והתרפק בגעגועים על שנות נעוריו. אז עלה שור שישה רובל בלבד; פרה - שלושה רובל; אווז - שמונה-עשר גרושן; עוף - שישה עד שמונה גרושן; חמש ביצים עלו אז גרושן אחד, פונט חמאה - שישה גרושן, וטאָפּ חלב - שני גרושן...

באותם ימים, כל יהודי שהיו לו כמה קופיקות בכיסו, הקים מבשלה קטנה לזיקוק י"ש, עם כמה פרות אוכלות לתת, וכך היה לו גם חלב ובשפע, שאפשר היה אפילו להתרחץ בו.

בגדים עשו אז מבדים כל כך חזקים, עד שאותו בגד היה עובר בירושה מאב לבן. היה אז מין בד שכונה "רעגן-קאמנעט", [4] חזק כפלדה ועבה וקשה כמעט כמו פח. כשלבשו קפוטה או מעיל מבד כזה, כל קמט היה מרעיש, ואפשר היה לשמוע שמישהו הולך אפילו ממרחק מיל. את הבד הזה ניתן היה להשיג בצבעים שונים ובמחירים שונים. הזול ביותר עלה אז שישים קופיקות לאמה, אבל גם הוא היה חזק; איש לא היה מסוגל לקרוע את הבגד. אחרי חמישים שנה בערך הבגד אולי התקלקל קצת, דהה, ואחד הבנים ירש אותו. זה היה מין ייחוס ללבוש קפוטה דהויה כזו, וראו בה מזכרת מאדם שנפטר. לאחר כמה עשרות שנים, כשהבגד כבר דהה לגמרי, השתמשו בו לעבודות יום-יום ובמזג אוויר קשה. אבל הבד הזה אף פעם לא נקרע או התפורר. [5] אני עדיין זוכר את הקפוטות האלה, שהיהודים הקשישים לבשו. אני עצמי לבשתי קפוטה כזו בגיל שמונה. תפרו לי אותה מן הקפוטה של סבא, שהוא עצמו ירש מאביו.

היה גם אריג צמר שנקרא "לאסט". [6] היום קוראים לו "חצי לאסט", אבל הוא לא דומה בכלל לאותו אריג שהיה פעם. את הסוג הזה לבשו הגבירים. ואלה היו האריגים שמהם תפרו בגדים לגברים: ארבעה סוגים של רעגן-קאמנעט, שני סוגי לאסט, שלושה סוגי סמוט, [7] ארבעה סוגי אטלס [8] וכמה סוגי משי.

הנשים לבשו ציץ, [9] שמחירו היה שבע או שמונה קופיקות לאמה, או צמר, שמחיר הסוג היקר ביותר שלו היה שלושים קופיקות לאמה. בגדי צמר לבשו רק נשים עשירות.

הפרוות שבהן התעטפו היו מן הסוגים היקרים ביותר - "פיזעם", [10] "שורקעס", [11] סנאי או פִּיבֶר. [12] הנשים לבשו פרוות מעור שועל, צִוּפֶל [13] או נמייה. התכשיטים המקובלים היו פנינים. אפילו הנשים העניות ביותר ענדו על צווארן פנינים בשווי של כשלושים רובל. על האצבעות ענדו טבעות, ועל הצוואר תלו סיכות זהב, גדולות כרובל. [14]

דודי אפרים, הרבי, היה מספר לנו אפוא מעשיות על הגאונים שלנו, אבל בלי שום גוזמאות ובלי דברים על טבעיים; רק מעשים שהיו - עובדות ברורות והגיוניות. הוא ידע איזו משכורת קיבלו הרבנים והגאונים הגדולים בימים עברו. זה היה יכול להגיע בערך עד שמונים גרושן לשבוע. כך קיבל הרב ממינסק [15] וכך גם הגאון מווילנה. אם רצו להגדיל את משכורתו של הרב,

הוסיפו לו עוד עשרה גרושן לשבוע.

הוא גם סיפר כיצד שלטו פרנסי החודש על הרבנים. לא פעם קרה שגירשו מן העיר את הרב, שהיה גאון גדול, בשל דבר של מה בכך. פשוט, פרנס החודש היה קורא לכמה מן המנהיגים מנכבדי העיר ומציע להם להעניש את הרב. אם החליטו שצריך לגרשו, בסופו של דבר אכן גירשו.

במינסק, למשל, גירשו את ה"שאגת אריה".^[16] אחרי הגאון מווילנה, הוא היה הגאון המפורסם ביותר בקרב היהודים. גירשו אותו בביזיון גדול. זה היה בקיץ, ביום שישי, בדיוק בשעה שתים-עשרה. הושיבו אותו על עגלה רתומה לשני שוורים והוציאוהו מן העיר.^[17] הדוד סיפר, שיהודייה אחת יצאה אל מחוץ לעיר והביאה לרב שלוש חלות לכבוד שבת.^[18] הרב שאל את האישה, האם יודע בעלה על החלות שהביאה לו.

"לא" - השיבה.

"אם כך, אסור לי לקחת אותך" - אמר.

בינתיים הביאו אותו לפונדק יהודי; הרב המגורש לא רצה שהיישובניק, בעל האכסניה, ידע שהוא הרב ממינסק. אבל היהודייה הנמרצת רצה במהירות לכפר והודיעה לכולם, שאיש זה אינו אלא רבנו הגאון, ושפרנס החודש, יימח שמו, גירש אותו מן העיר.^[19]

מבריסק גירשו את ה"ח", הגאון המפורסם, שחיבר את הפירוש הגדול על הש"ס.^[20] הוא כיהן שם כרב, ומעשה שהיה כך היה. במוצאי שבת התכנסו פרנס החודש ונכבדי העיר לאסיפה בחדר הקהל. הנר כבה בשעה שתים-עשרה בלילה, ובכל בריסק אי אפשר היה למצוא אש. כולם כבר ישנו. פרנס החודש הורה לשמשים ללכת אל הרב, להדליק בביתו את הנר בעששית ולהביאה אל חדר הקהל. הם הגיעו לבית הרב אבל הופתעו לגלות שגם שם חשוך. גם הוא כבר הלך לישון. הם חזרו וסיפרו על כך באסיפה, ואז החליטו פרנס החודש ונכבדי העיר, שאם רב ישן בחצות, צריך לגרשו, והם אכן גירשו אותו מבריסק.^[21]

לתוכן הענינים

[לדף הראשי של פרויקט בן-יהודה](#)

^[1] על שני המלומדים האלה, ראו בפרק א, סמוך להערות 128-131.

[2] "מגן אברהם" - שם חיבורו של ר' אברהם אבלי גומבניר, רב ופוסק נודע בפולין במאה הי"ז. ספרו עוסק בפירוש חלק "אורח חיים" שבספר שלחן ערוך, ונחשב למקור ענייני בפסיקת ההלכה. הספר נכתב בלשון קצרה וכדי להבינו נזקקו הלומדים לפירושים אחרים.

[3] "שיטה מקובצת" - שם חיבורו של ר' בצלאל אשכנזי, מגדולי הרבנים בארץ ישראל במאה ה"ז. הספר, הקרוי גם "אסיפת זקנים", הוא אנתולוגיה נרחבת של פירושים וחיית התלמוד מאת חכמים שונים, למן סוף תקופת הגאונים ואילך. יש לציין שלמסכת חולין כלל אין "שיטה מקובצת", ואילו "מגן אברהם" הוא פירוש לשלחן ערוך ולא לגמרא.

[4] "רעגן-קאמנעט" - לא מצאתי פירושו. מן ההקשר נראה שהכוונה למין בד ברזנט, ששימש לעבודה גם בימי גשם (ביידיש: רעגן), ושמה מקורו בגרמנית (Kammern; סיר צמר). ייתכן שנפל כאן שיבוש והכוונה ל"קאמלעט", שהוא אריג מצמר עזים. ראו: נ' פרילוצקי, דאָס געוועט - דיאלאָג וועגן שפּראַך און קולטור, וואַרשע 1923, עמ' 101; ח' צ'מרניסי עיירתי מוטיילי, תל-אביב תשי"א, עמ' 40.

[5] השו: "כי בהיות המטבע חזון יקר בימים ההם, היה כל יסע וכל חפץ האדם בקניינו שיהיו חזקים ואמיצים למען יעמדו ימים רבים. לא אל מראיהם ויפיהם הבית כי לאריכות ימיהם... ובכן היה הבגד קיים לפעמים עשרות שנים, ואחרי אשר נפחתה צורתו, וצבעיו כהו וחמרו עודנו איתן, נתנהו לאומן אשר יחדש צורתו... ואחרי היותו מחדש בגד לבן זמן רב, יעלה על בשר הבן או הנכד "צ"ה ליפשיץ, מדור לדור, ווארשא תרס"א, עמ' 39-40).

[6] לאַסט - לאַסטיק, מרוסית: לַסְטֵק; מין אריג צפוף מצמר העמיד לאורך זמן; והשו: "קפוטא של לאסטיקה" (ש' קופמן, זכרונות, תל-אביב תשט"ו, עמ' 34); דאָס געוועט (לע הערה 4), עמ' 101.

[7] סמוט - ביידיש: סאַמעט; Sammet. בד קטיפה המשמש לעשיית כובעים מהודרים.

[8] אַטלס - סטין; בד כעין משי, רך, חלק ויקר. על פי רוב התקינו ממנו קפוטות, וראו להלן, פרק כג, הערה 4.

[9] ציץ - אריג כותנה צבעוני פשוט.

[10] פִּיזֶם - הכוונה כנראה לפרווה מעור אֶנְדֵּטֶרָה (Muskrat), בעל חיים ממשפחת הנברנים; השו לתיאור בגדי חתונתו של בחור בפודוליה: "אדרת פִּיזֶם עם צווארון ביי (קופמן, זכרונות [לעיל, הערה 6], עמ' 34); וראו: נ' סטוטשקאוו, דער אוצר פון דער יידישער שפּראַך, ניו-יאָרק 1950, עמ' 202.

[11] שורקעס - ככל הנראה הכוונה לגיזת צאן (בגרמנית: Schur); השו לתקנות בגדי הנשים של ועד מדינת ליטא בשנת 1761: "משורקעס ג"כ חד"א [= גם כן חתיכת דאיסור להתקשט בהם כלל וכלל" (ש' דובנוב, פנקס מדינת ליטא, ברלין תרפ"ה, עמ' 272, סימן אלף כו).

[12] ביבר - ביידיש: באַבער. מכרסם החי ליד חופי נהרות ומצוי במזרח אירופה ובצפונה. בעברית קרוי גם בּוֹנָה.

[13] צובל - ביידיש: סייבל; מרוסית: Sobol. בעל חיים טורף זעיר שפרוותו יקרה ביותר (את השטריימלים נהגו להתקין מזנבות צובל); השו: "כל מיני בגדים יקרים של משי וי עורות צוביל וביבר כאותם שגדולי התורה מן העשירים ונשיהם הנגידות בארצנו זו רגילים ללבוש" (ש"י עגנון, אלו ואלו, ירושלים ותל-אביב תשכ"ט, עמ' קג).

[14] על מלבושי גברים ונשים במזרח אירופה ועל תכשיטי נשים, ראו: דאָס געוועט (לעיל, הערה 4); ש' גינבורג, אידישע ליידען אין צאָרישען רוסלאַנד, ניו-יאָרק תרצ"ח, עמ' 3

ואילך; י' היילפרין (עורך), בית ישראל בפולין, א, ירושלים תש"ח, עמ' 72, *Journal of*; Frankel, "Notes on the Costume of the Jewish Woman in Eastern Europe",

Jewish Art, 7 (1980), pp. 50-57

[15] הכוונה ל' אריה-לייב בן אשר גינצבורג, בעל "שאגת אריה", ראו עליו בהערה הבאה.

[16] שאגת אריה - ספר תשובות בדיני "אורח חיים" מאת ר' אריה-לייב גינצבורג (1695:1785-), מחשובי הרבנים וראשי הישיבות במאה הי"ח, שחיבר גם פירושים למסכת התלמוד ("טורי אבן"; "גבורת ארי"). אישיותו התקפה הביאה אותו למחלוקות רבות. בשל מחלוקת בינו לבין ר' יחיאל היילפרין, רבה של מינסק, נאלץ לעזוב את מינסק בשנת 1742 וע לוולוז'ין, אך גם שם נסתבך במחלוקת עם ראשי הקהילה. הוא חזר למינסק ונסתכסך עם ר' משה, בנו של ר' יחיאל היילפרין, שמילא את מקום אביו. בשנת 1765, לאחר נדודים שוני קבע את מושבו במץ שבצרפת ובה התגורר עד פטירתו. ראו: דוד מגיד, ספר תולדות משפחת גינצבורג, ס' פטרבורג תרנ"ט, עמ' 35-50; ב"צ אייזענשטאדט, רבני מינסק וחכמיה, וויי תרנ"ט, עמ' 15-22; ש' אבן-שושן (עורך), מינסק - עיר ואם, א, תל-אביב תשל"ה, עמ' 92-93.

[17] על פרשת גירוש, השו: "והיה לרב במינסק, וגרשוהו בבזיון ויצא משם על עגלה שמוציאין בה זבל(!)" (כתבי יהודה ליב גורדון - פרוזה, תל-אביב תש"ד, עמ' שכט); ובין פירוט: מגיד, תולדות משפחת גינצבורג, שם, עמ' 35-37; והשוו גם: העבר, ה (תשי"ז), עמ' 42. מגיד, שהביא שני סיפורים שונים על הסיבות לגירוש, העיר: "שמענו מספרים ספור שונים... שאחריותם אינה עלינו." עם זאת יש עניין מיוחד בדבריו, שנראה כי קוטיק ניזון מהם במישרין או בעקיפין: "לקחו עגלה פשוטה מן הכפר רתומה לשני שורים... ויוציאוהו חר בהמון רב אל מחוץ לעיר... ולא שמו על לב, כי אותו היום ערב שבת היה, ועל ידי זה מוכרח היה הרא"ל [=הרב אריה-לייב] לשובת ביער או בשדה. אמנם בין ההמון הרב... היתה אי אחת ובלומקא שמה, אשר נכמרו רחמיה על הרב הנעלב, והיא מוכרת חלות לחם ליום השבת, ותחצה האשה הזאת את ההמון ותגש בשני סליה הגדולים אל הרא"ל, ותתן לו שלש חת לחם ליום השבת. ויתרגש הרא"ל למעשה האשה הפשוטה הזאת ויברכה מקירות לבו לאמור: ישלם לך ה' בתי כגמולך בעושר וכבוד." גירוש מן העיר, ביום שישי או בעגלת אשפה, מ: גם ביחס לאישים אחרים, בעיקר בצדיקים כגון ר' יעקב יוסף מפולנאה, ר' אברהם יהושע השל מאפטה, ר' לוי יצחק מברדיצ'ב ור' צבי-הירש מזידיצ'ב, והוא מוטיב מרכזי בסיפורו של ע' עגנון "הנדח" (השוו גם: הנ"ל, אורח נטה ללון, ירושלים ותל-אביב תשכ"ט, עמ' 190).

[18] ברכת "המוציא" בשבת נערכת על שתי חלות, אך נהגו לאפות שלוש חלות כדי שתספקנה לשתי סעודות. לעתים ניתנה החלה הנוספת לעניים, ראו למשל: ספר קוברין - מגי חיים וחורבן, תל-אביב תשי"א, עמ' 136.

[19] סיפור זה משמר, כאמור בהערה 18, הד לדמותה של בלומקה וילנקין, שתמכה בכספה בבעל "שאגת אריה" וייסדה במינסק קלויז מפורסם שכונה על שמה "בלומקעס קלויז: ראו עליה: תולדות משפחת גינצבורג (לעיל, הערה 17), עמ' 37; רבני מינסק וחכמיה (לעיל, הערה 17), עמ' 21-22; מינסק - עיר ואם (לעיל, הערה 17), לפי המפתח.

[20] הב"ח - ראשי תיבות: "בית חדש", שם חיבורו המפורסם של ר' יואל סרקיס (1561-1640). אלא שקוטיק טעה - הב"ח איננו פירוש על התלמוד אלא פירוש מקיף לארב הטורים.

[21] ר' יואל סרקיס כיהן כרב בבריסק בשנים 1611-1618, ואז עבר לקרקוב. סיפור גירושו הוא כנראה בדוטה (השוו: א"ל פיינשטיין, עיר תהלה... כל הקורות לעדת ישראל שבג בריסק, ווארשא תרמ"ה, עמ' 24-25) - האשמה דומה, שאין הרב מתמיד בלימוד התורה, יוחסה גם לחכמים אחרים (למשל על ר' שמואל בן אביגדור, האב"ד האחרון בוילנה, ראו: ע' פין, קריה נאמנה, ווילנא תרע"ה, עמ' 141: "לפי המקובל אצל זקני עירנו, היתה טענת האלופים כי אין הרב מתמיד בלימודו כראוי לו, ולא נראה נר דלוק אצלו בכמה לילות אחרי חצות"). להעיר, כי ר' אריה-לייב, ה"שאגת אריה" (לעיל, הערה 17), היה צאצאו של הב"ח, ואף הוא היה רב בבריסק (בשנת 1713), ואולי נתערבבו מסורות הגירוש אלה באלה.